

Бухоро Амирлиги Сарой-Боғлари Меъморилиги. Кармана Сарой-Боғлари

Абдурахимов Рустам Батиржонович

Тошкент Кимё Халқаро Университети “Архитектура ва шаҳарсозлик” кафедраси (PhD) доценти.
Тошкент.

e-mail: rustam3930@mail.ru

Тел.:(99) 860-42-45

АБСТРАКТ

Ушбу мақолада Бухоро амирларининг иккинчи пойтахти саналмиш Карманадаги сарой-боғларнинг шаклланиши ҳақида сўз боради. Саройларнинг жойлашган ўрни, функционал жиҳатдан қай тарзда шаклланиши, эстетик ривожланишида ҳалқ уста меъморларининг ўрни, келажакда обидаларнинг қандай қилиб инновацион тизимда график реконструкция усулларида фойдаланиб асраш, маълумотларни тўплаш масалалари ҳақида ҳам сўз боради.

ARTICLE INFO

Received: 8th July 2024

Accepted: 6th August 2024

KEY WORDS:

сарой-боғ, сарой,
боғ, чорбоғ, синч,
чўбкори, кўшсинч,
архитектуравий
услуглар, мавритан,
эkleктика, Бухоро амири,
меъморий обида.

Кириш

Бухоро амирлигининг таркибий қисмига кирган Кармана қадим ўтмишга эгадир. Бухоро аркининг ташқарисида Зарафшон дарёси бўйларидаги худудлари жуда кўп табиий тўқайзолар ва баҳаво ландшафт майдонларига эга бўлган. Амирлар бу ерларда ов учун, дам олиш учун кўп ташриф буюришган. Шу сабабдан бу ерларда ўзларининг кўплаб сарой боғларини қуришган. Айниқса Бухоро амирларида Амир Музаффархон, Амир Абдулахадхон, Амир Олимхонларнинг Карманадаги жуда кўп сарой боғларни қурдиришган.

Тадқиқотнинг долзарблиги.

Бухоро хонлигида сарой-боғлар Фарғона ва Хоразм хонликлари боғ саройларидан шаҳарлардан ташқарида кенг худудда, алоҳида боғ ансамбл тарзида шаклланиши билан фарқ қилади. Улар таркибида кирган қабулхона, яшаш хоналари, масжид, ёзги сарой, ошхона, ҳарам ва бошқа иморатлар, ховузлар кенг боғ бағрида такрор ҳолда жойлашган. Бухоро амирлигининг охириги 100 йилликдаги сарой-боғлар архитектурасида Европага хос қурилиш маданияти ўз аксини топган. [9, 27-28-б]

Сарой боғлар архитектураси, айнан Карманадагилари кам ўрганилгани, улар ҳақидаги маълумотларни жамлаб манба яратиш ва қолганларининг асраб қолиш масалаларининг ечимларини топиш тадқиқотнинг долзарблиги ҳисобланади.

Тадқиқот объекти ва усуллари.

Амир Музаффархоннинг ўлимидан сўнг тахга ўтирган Амир Абдулахадхон Карманани иккинчи пойтахт сифатида шакллантиради. У ерда жуда кўп сарой-боғлар барпо этади. У қурдирган

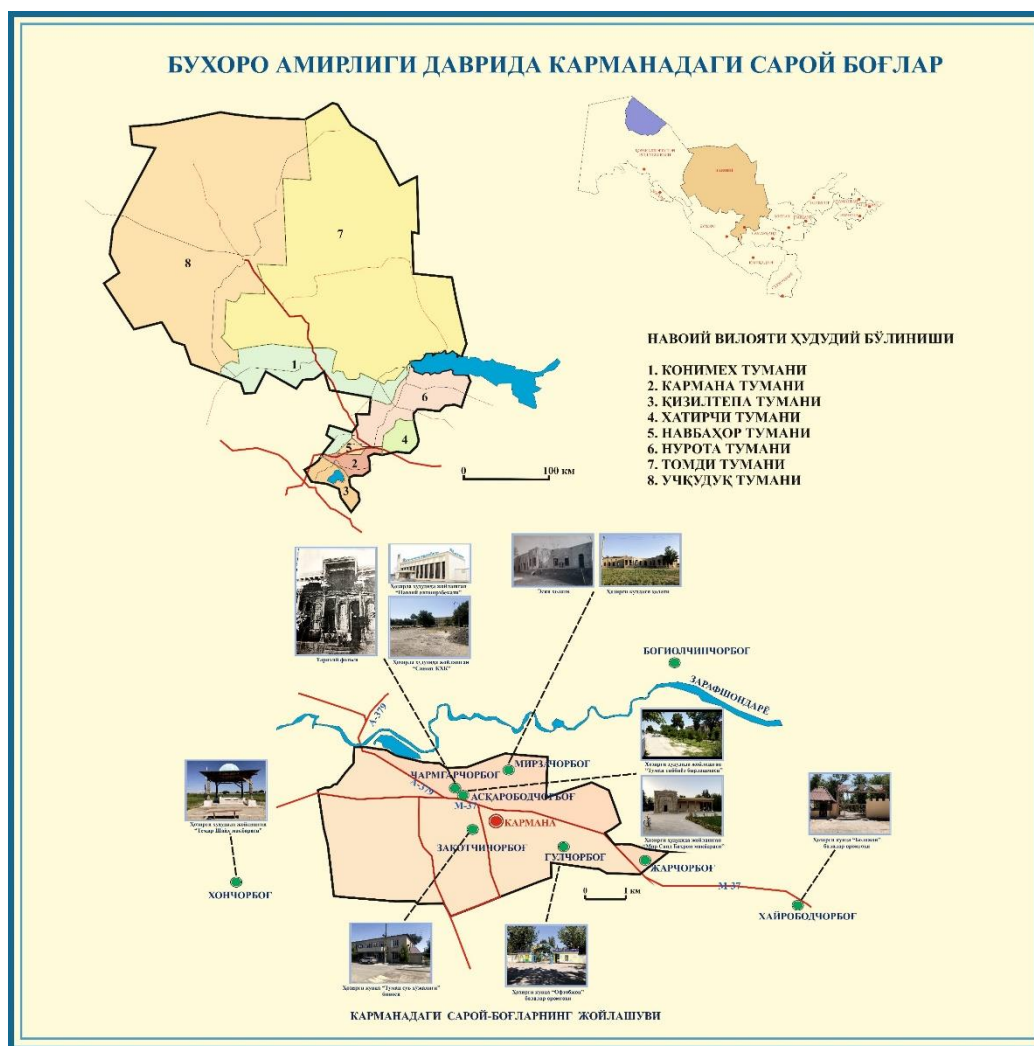
сарой-боғларнинг кўпчилиги Зарафшон дарёси бўйларида жойлашган эди. Сарой боғлар яратилиши албатта қадимги ота-боболар боғ-сарой анъаналарини давом эттирган ҳолда, шу билан биргаликда янги услубларни уйғунлаштириб амалга оширишган.

Кармана табиати хушманзара, қадимдан ўзлаштирилган жойда, Зарафшон дарёси ўрта қисмининг ғарб томонидаги ҳосилдор ерларда жойлашган. Бухорога нисбатан ўзининг соғлом иқлими ва тоза ҳавоси билан ажралиб турган. Кармана кенг боғ-роғлар биланг ўралган. Шу туфали аслида Манғит амирлари ўз қароргоҳларини кўчирганлиги бежизга эмас. (Аҳадхон даврида) Амир Абдулахадхон даврида Карманада ўзига хос меъморчилик услубига эга бўлган мухташам саройлар вужудга келган. Бу даврда мавжуд сарой ва боғлар таъмирланиб, обод жойларга айтантирилиши билан бир қаторда, янги боғ ва саройлар-Аскаробод, Жарчорбоғ, Мирзачорбоғ, Боғиолчин, Гулчорбоғ, Хайдаробод каби гўзал ва кўркем сарой-боғлар бунёд этилган. [1, 28-б, 96-б]

Тадқиқот натижалари.

Тарихий асарларда Манғит амирлари даврида Бухоро давлатида Карманадаги Чорбоғи Мирзо ва Чорбоғи Чармгарий ҳамда Чорбоғи Олчин пойтахт амирларининг дам оладиган жойи сифатида маълум бўлган. [8, 36-б]

Бухоро амирларининг кўпчилиги истиқомат қилган қадимий сарой боғлардан бўлмиш Чармгарчорбоғдир. Тарихий маълумотларга қараганда Абдуллахон даврида қурилиб шаклланган ушбу сарой-боғ ҳудудида дастлаб Абдуллахон уйи ва мажиди бўлган. Унинг жойлашган ўрни, ҳозирда Карманадаги ҳунар-техника билимюрти коллежининг ҳудудида бўлган. Ҳозирда умуман йўқ бўлиб кетган. Шундай бўлсада архив маълумотлари ва объект атрофидаги аҳолидан суриштирувлар натижаси шуни кўрсатадики Зарафшон дарёсига қаратиб қурилган бу сарой-боғ жуда мукамал тархли, қурилиш ва безаш ишлари Бухоро меъморчилик мактабининг нодир намунаси.

Карманадаги мавжуд сарой-боғлар жойлашуви харитаси

Мирзачорбоғ эса Кармананинг Кўхнакўрғони ҳудудида жойлашган. Қолган саройларга нисбатан мукамал тархий композицион ечимга эга бўлган. Абдулахадхоннинг 15 йил давомида Карманадаги сарой боғлари қурилишида иштирок этган Уста Ширин Муродов бу саройда ҳам ўзининг моҳирлигини кўрсатган. Мирзачорбоғ ҳозиргача қисман сақланиб қолган, ягона обида ҳисобланади. Унинг кейинги тақдири ҳақида бош қотириш мутахасислар олдидаги долзарб муаммолардан биридир. Кўп таклиф лойиҳаларига кўра қисман сақлаб қолиш, консервация қилиш, қайта тиклаш таклифлари устида бош қотирилмоқда.

Саройларнинг Яна бири бу Хайрободчорбоғидир. Ҳозирги кунда ҳудуди болалар оромгоҳи сифатида фойдаланиб келинмоқда. Абдулахадхон айнан шу ерда вафот этган. [4, 19-6]

Ундан ташқари Хончорбоғ, Гулчорбоғ, Боғи Олчин, Аскаробод чорбоғ, Закотчилар чорбоғи, Носирбодомчорбоғ, Жарчорбоғлар мавжуд бўлган, лекин булар ҳақида маълумотлар жуда кам. Фақатгина номларидан билинадиган вазифавий жиҳатларини билиш мумкин. Мисол учун Гулчорбоғда жудаям кўп ноёб, гул ва дарахт кўчатлари мавжуд бўлган. Ўсимликларнинг асосий қисми чет элдан келтирилган.

Закотчилар чорбоғида эса Амир ва бошқа амалдорлар ўзларининг закотларини тарқатганлар. Шунингдек сарой ва унга туташ боғларда мавсумий мевали ва манзарали дарахлар ҳам экилган. Гилос, Зардоли, Олма каби мевалар жуда катта ҳажмда чет элларга ҳам сотилган. Айниқса узумнинг турлари жудаям хилма-хил бўлган. [2, 128-6]

Сарой-боғларнинг номлари уларни бунёд этган усталарнинг номлари билан чамбарчас боғлиқдир. И.Ноткин, В.Нилсен тадқиқотларида Уста Муродов, Уста Ҳафизов кабиларнинг

иждоларида анъанавий усуллар билан янгича услублар қўлланилганлигига эътибор берадилар. [6, 145-6]

*Мирзачорбоғ сарой-богининг интеръери график реконструкцияси
(муаллиф фотолари асосида)*

Тадқиқот муҳокамаси ва хулосалар

Сарой-боғлар меъморчилиги жуда чуқур ва синчковлик билан тадқиқотлар ўтказишни талаб қилади. Уларнинг тарихан шаклланиши ҳақидаги қимматли маълумотлар нафақат ёзма манбааларда балки, мутахасислар томонидан йирик изланишлар олиб борилиб, тархий чизмалари тикланиши лозим. Агар йўқ бўлиб кетган бўлса даврий аналоглар асосида бўлсада чизмаларни қайта тиклаш лозим. Бунда бизга албатта замонавий инновацион компьютер дастурлари қўл келади. CAD, 3DMax, 3Dprint системаларида ишлар олиб бориш мақсадга мувофиқ хиобланади. Бундай дастурлар вақтни ва иш унумдорлигини ошириб, меъморий обидаларнинг график қайта тиклаш лойиҳаларини сифатли амалга оширишга ёрдам беради.

Адабиётлар

1. Хаитова О., Курбонов Х. Кармана тарихи. Тошкент.:2018 .(28-б)
2. Ҳалилов Ш., Карманаю пирга бой. Тошкент.:2018.(128-б)
3. Уралов А.С., Садыкова.С.Н. Ўрта Осиё анъанавий “Чорбоғ” услуби ва замонавий боғ-парк санъати. Тошкент.:2012. (15-17,27-28-б)
4. Ҳотамов А., Бекниёзов Н.. Кармана-қадимий диёр.Тошкент. 2007.(19, 55-61-б)
5. Иноятов С., Тураев С.. Амир Абдул Аҳадхон даврида Кармана. Тошкент 2004. (45-46-б)
6. Ремпель Л.И. Далёкое близкое. Бухарские записки. Тошкент.:1982
7. Ноткин И.И. Бухарская резьба по ганчу в работах Усто Ширина Мурадова. Тошкент1961.(85-86-б).
8. Мухаммад Али Болжувоний. Тарихи нофезий. Тошкент.(36-б.)
9. Уралов А.С., Садыкова.С.Н. Ўрта Осиё анъанавий “Чорбоғ” услуби ва замонавий боғ-парк санъати. Тошкент.:2012 й. (27-28-б.)